

Åke Campbell: Skånska bygder under förra hälften av 1700-talet. *Etnografisk studie över den skånska allmogens äldre odlingar, hägnader och byggnader*. Akademisk Afhandling. Uppsala 1928. 279 Sider og 21 Plancher (geometriske Kort).

Ovennævnte Arbejde af den svenske Forsker Åke Campbell er en indgaaende Skildring af Landboforholdene i Skaanes forskellige Egne i den første Halvdel af det 17. Aarh. og alle dermed i Forbindelse staaende Forhold, saasom Næringsvejene, Naturen, Skovene, Hegnene, Bygningerne og meget mere. Om alt det faar man en Fylde af Efterretninger, alt efter samtidige Kilder, som for dette Tidsrum for Skaanes Vedkommende, men nok ikke for det øvrige Sverige, findes i betydelig Mængde.

Af disse Kilder kan først og fremmest nævnes Akter fra Lantmäteristyrelsens Arkiv, hvoriblandt *Skatllägningsakter* for Skaane, der gaar tilbage til 1688. I dette Arkiv findes ogsaa de gamle Kort over Skaanes Landsbyer og deres Marker, hvilke man i Sverige begyndte at optage meget tidligere end i Danmark, og som udmærker sig ved at man baade kan se, hvor Gaardene ligger i Byen, og hvor deres Agre ligger paa Marken, noget de danske Kort kun rent undtagelsesvis tillader. Af disse Kort findes 21 Gengivelser i Bogen, det ældste fra 1685. Endvidere har Forfatteren benyttet de *Husesynsinstrumenter*, som findes i det svenske Krigsministerium over de Gaarde og Huse, der blev udlagt til Bopæl for den svenske staaende Hær, samt Akterne vedrørende den *Hägnadsrannsaking*, der paabegyndtes 1736 af Hensyn til Skovenes Bevarelse, foruden mange andre Kilder. Desuden har Forfatteren haft stor Nytte af Beskrivelsen af den Rejse, som *Linné* 1749 efter Øvrighedens Befaling foretog i Skaane, og ikke mindst af den Kritik, som *Carl Hallenborg* underkastede den. Forfatteren tillægger denne, som var Herredshovding i Skaane og altsaa kendt med Forholdene, større Tiltro end *Linné*, hvis Ophold i Skaane vel kun har været forholdsvis kort. Derimod har Forfatteren ikke benyttet ældre Kilder og undgaar helst at komme ind paa Forholdene i ældre Tider, saa man ved ikke, om de Oplysninger, som han giver, ogsaa passer for Fortiden, eller om de alene gælder for det Tidsrum, han behandler.

I Skaane har man fra gammel Tid af skelnet mellem Slettebygden, særlig mod Syd og ved Øresund, og Skovbygden mod Nord og Øst. Endvidere har man til Tider brugt Betegnelsen Risbygden om den mellemliggende Egn, strækkende sig fra Sydøst fra Albo Herred og mod Nordvest til Kullen og Bjerger Her-

red. I Slettebygden var Agerbruget den vigtigste Næringsvej, i Risbygden kom Kvægbrug og andre Næringsveje til, og i Skovbygden levede man af at forarbejde og sælge Skovens Produkter og af Kvægbrug. Denne Inddeling tager nu Forfatteren op og fører den videre og deler, idet han udførlig gennemgaar Egn for Egn, Skaane i 15 Dele, nemlig 3 *slättbygder*, 8 *ris- och mellanygder* og 4 *skogsbygder*, af hvilke sidste den ene Romeleaaen laa mod Syd og paa en kort Strækning naaede ud til Østersøen. Disse Bygder havde hver sine Ejendommeligheder, men var dog ikke altid skarpt afgrænsede fra hverandre. Ved Inddelingen tager Forfatteren særlig Hensyn til Skovene og Hegnene. De første manglede omtrent ganske i Slettebygden, i Risbygden laa de hovedsagelig i Vangene og i Skovbygden paa Udmarken. Af Hegn fandtes der i Skaane mange forskellige Arter, Jorddiger, Ris- og Stengærder, Skegærder og Braadegærder og mange andre Former. Desuden kommer han ind paa Dyrkningsmaaden, dog mere paa Vangenes Antal end paa Sædskiftet, endvidere behandler han Bygningerne og de forskellige Bygningsformer, samt meget andet.

Derimod kommer Forfatteren mindre ind paa Jordbundsforholdene, ej heller paa Befolkningens Tæthed, uden for saavidt han bemærker, at i Slette- og Risbygden er Byerne ofte meget store, medens der i Skovbygden findes Enestegaarde og Torper ved Siden af Byerne. Mod denne Inddeling kan bemærkes, at de to gamle Betegnelser Slettebygd og Skovbygd jo egentlig er lidt ulogiske, da Slette og Skov, i alt Fald ifølge Nutidsdansk, ikke er hinanden modsatte Begreber. Skovarealet har desuden ikke altid været lige stort, selv om det vel i Reglen er blevet mindre og mindre, derfor kan en Inddeling efter Skovens Forekomst kun gælde for et bestemt Tidsrum. Derimod er Naturforholdene mere konstante. Gønge Herred vil vel aldrig blive en Slettebygd som f. Eks. det sydvestlige Hjørne af Skaane.

Forfatteren omtaler, at der i Skovbygden fandtes en Mængde mere eller mindre opdyrkede Lykker i Udmarken eller Skoven. Men har disse ikke oprindeligt været bestemte til at beskytte Kvæget og først senere, da dette, ved at afbide al Opvækst, har ødelagt Underskoven, blevne tagne i Brug til Sæd? Mange Steder i Danmark havde man jo Heste-, Ko- og Kalvehaver, hvor der ofte intet Agerjord var.

Forfatteren skelner mellem *treskiftet* (Trevangsbruget) paa Sletten, *ensådet* (med 1 Vang, der er aarlig inde) i Skovbygden og *tvåskiftet* (med 2 Vange, der ligeledes ofte brugtes aarlig) i Risbygden, hvor man dog ogsaa kunde have andre Dyrknings-

maader. Men er der saa stor Forskel paa de to sidste? Ifølge Beskrivelsen af Träne fra 1705 havde Byen 2 Vange *Norre* og *Södre vång*, der begge var aarlig i Brug, men dette synes at være rent topografiske Vange, liggende, som det fremgaar af Kortet, paa hver sin Side af Byen og skilte fra hinanden dels af denne og dels af Kreaturdrifter og Lykker, og uden Betydning for Sædskiftet, saaledes som det var Tilfældet med Vangene, hvor Trevangsbruget herskede. I Svensköp er den ene Vang *Lilla vång* ifølge Kortet temmelig ubetydelig og vel heller ikke skilt fra den anden uden ved en Vej. Hulebecksryd har ifølge Beskrivelsen kun en Vang, men denne er dog ifølge Kortet beliggende paa 2 Steder, eller rettere de 2 Gaarde i Byen har deres Jord paa den ene Side af denne og de andre deres Jord paa den anden Side. Der synes derfor ikke altid at være Aarsag til at skelne mellem *ensädet* og *tvåskiftet*, især naar de to Vange begge er i aarlig Brug, uden for saavidt de store Byer vel i Reglen havde 2 Vange, da Vangenes Antal vel ofte ahang af Agerjordens Størrelse og den og Overdrevets Beliggenhed i Forhold til Byen.

Jeg er enig med Forfatteren i, at Trevangsbruget gaar tilbage til Middelalderen, mindst til Landslovenes Tid, og at Agerbruget allerede da spillede en Rolle. Interessant havde det været, om de meddelte Oplysninger om Byerne og Agerbruget havde meddelt noget om, at Trevangsbruget et eller andet Sted var blevet forladt eller nylig var indført. Om Bygningerne vil andetsteds blive talt.

Det var ønskeligt, om man for Danmarks Vedkommende kunde faa lignende Beskrivelser og Undersøgelser samt en Inddeling i Bygder, hver med sine Ejendommeligheder, skönt Landets Naturforhold ikke er saa forskelligartet som Skaanes. Paa Sjælland skelnede man i tidligere Tid mellem Skovegnen og Heden, men Forskellen mellem dem var næppe saa stor. Trevangsbruget fandtes begge Steder, Hegnene var vist ogsaa omtrent ens, og Agerbruget havde overalt større Betydning end Skovbruget, uden maaske enkelte Steder. I Jylland er Naturforholdene mere afvekslende, men paa Hegnene er der dog langt fra den Forskel, som i Skaane, og mange Steder fandtes slet ingen Hegn. Derimod har man fra Jylland fyldige Oplysninger om Agerbruget og Sædskiftet fra Markbøgerne til Christian den 5.'s Matrikel, tillige er her Rebningsforholdene og Fællesskabet, som Forfatteren ikke kommer meget ind paa for Skaanes Vedkommende, meget mere uensartet end paa Sjælland. Men det, som gør Skaane saa afvekslende, at her mødes Skandinaviens Kultur og Natur,

dets Bjerge og Naaleskove med Mellemeuropas Kultur, dets Sletter og Løvskove, savner man i Danmark, som helt henhører til den mellemeuropæiske Slette.

Henrik Larsen.

Ved en Doktordisputats paa Universitetet i Uppsala, den 29. Januar i indeværende Aar, erhvervede fil. lic. Ake Campbell den filosofiske Doktorgrad ved ovennævnte Afhandling, den første i nordisk Etnologi, som er blevet antaget til Disputats ved et Universitet i Sverige.

Fra dansk Side maa denne Afhandling hilses med Glæde, da den bringer en længe savnet Fremstilling af Bygdekulturen i den tidligere danske Provins Skaane, den Del af vort Naboland, der har mest tilfælles i etnologisk Henseende med vort Hjemland, især Øst- og Midtsjælland og Bornholm. Det er vel ogsaa første Gang at Skaane er blevet gjort til Genstand for en samlet Fremstilling af saa omfattende Karakter og belyst ved saa mangfoldige og dog saa sammenhørende Begreber som Dyrknings-system og Husholdningsforeteelser, Marktyper, Hegnssystem og Hegnstyper, og endelig Bygningsmaterialet og Bygningstyperne.

Afhandlingen er Resultatet af Studier, dels af en Mængde litterære Kilder, hvoraf Linnés skaanske Rejse og Hallenborgs kritiske Anmærkninger hertil, ganske naturligt indtager en fremtrædende Plads, dels af et stort og omfattende Arkivmateriale saasom Skattelægningsakter, »Husesyneinstrumenter« (et samlet Materiale af saa store Dimensioner fra et saa tidligt Tidspunkt er vistnok uden Sidestykke her i Landet), Skattekøbshandlinger, Relationer og Hegnsransagninger m. m., samt en Mængde Kort.

En ret indgaaende Kildekritik, foruden den Campbell selv anvender ved at lade Kilderne kontrolere hinanden, har første officielle Opponent, fil. dr. S. Erixon givet i sin Anmeldelse af Afhandlingen i »Fataburen« 1928, Hefte 4, Side 200 ff. Erixen efterlyser tillige savnet Kildemateriale og udtaler det fra et etnologisk Synspunkt betænkelige ved at Afhandlingen begrænses til en 50 Aars Periode, samt at Campbell, paa visse Undtagelser nær, afholder sig fra Forsøg paa at udrede noget af Udviklingen før og efter det Tidspunkt, han ved sin Afhandlings Begrænsning binder sig til.

Selv om det maaske nok kunde have været ønskeligt, at Afhandlingen, i hvert Fald for Bygningskulturen, havde givet noget mere af Udviklingen baade før og efter den første Halvdel af det 18. Aarhundrede, især da der synes at være Materiale til en saadan Fremstilling, maa det dog fremhæves, at Campbell ved

denne Afhandling har givet os en fortrinlig kulturhistorisk Fremstilling af Skaane i et Tidsrum, der aabenbart har betydet meget for denne Provins. Afhandlingen hviler ikke alene paa et indgaaende og forstaaende Studium af et vægtigt Arkivmateriale, men ogsaa paa en Række sunde og, som det synes, følgerigtige Slutninger, dragne ud fra de Synspunkter, som Studiet af Arkivmaterialet anviser, og som Forf. næppe kunde have draget uden tillige at have et ganske betydeligt og omfattende Kendskab til det nutidige Feltmateriale og Landskabsbillede. Campbells Værk vil derfor, for Fremtidens Studium af Skaane, være en Kilde af stor Betydning, som man stedse vil ty til, naar det gælder at søge Oplysning saavel om visse etnografiske, som kulturgeografiske og bygningskulturelle Forhold.

Efter en orienterende Klarlægning af saavel literære som arkivalske Kilder, og en almindelig Orientering af Bygderne, Hegnene og Hegnskampagnen i første Halvdel af det 18. Aarhundrede, falder Campbells Afhandling i 2 Hoveddele, hvoraf den største Del (169 Sider) omfatter de landskabelige Betragtninger (Dyrkningssystem, Husholdning, Marktyper, Hegnssystem og Hegnstyper), medens den sidste Del (67 Sider) behandler Bygningerne. At det første Afsnit er det største, falder ganske naturligt, da det jo behandler en Række samvirkende Enheder, der er afgørende Betydning for Bygdens ydre Skikkelse og karakteriserer de enkelte Landskabsbilleder. Denne Del omtales andetsteds af cand. phil. Henrik Larsen, hvorfor jeg ikke her skal komme nærmere ind paa dette Afsnit, men jeg maa dog bemærke, at naar Campbell i Indledningen til Afhandlingen understreger den Betydning, som en etnografisk Undersøgelse af saavel Landskabsbilledet som Marktyperne har for det museale Arbejde, og ikke mindst for Friluftsmuseet, da er dette naturligvis rigtigt, men en strengt gennemført og rigtig landskabelig Indramning af de forskellige Bygninger ved et saadant Museum lader sig desværre næppe gennemføre. Ved de større Friluftsmuseer (Skansen i Stockholm, Bygdø i Oslo og Frilandsmuseet i Lyngby) er dette simpelt hen ugørligt, da disse Museer først og fremmest er Studiesamlinger, hvor Landets samlede Bygningskultur skulde kunne studeres under ét, og hvor Bygningerne jo vil være af en meget uensartet Karakter. Det rigtige og karakteristiske Landskab for disse Bygninger vil kræve baade en uforholdsmæssig Plads og særlige Betingelser for Museumsarealet, som det utvivlsomt vil være vanskeligt at skaffe i Nærheden af de Storbyer, hvortil det af Studiehensyn dog vil være rimeligt at henlægge sadanne Museer. At finde et Areal, der under ét

kunde vise vore Vesterhavsklitter, den jydsk Hede, det kraftige østjydske Bakkelandskab og desuden vise de forskellige Ølandskaber, vilde være ganske utænkeligt. De større Museer maa derfor indskrænke deres Opgave i saa Henseende til Gaardenes nærmeste Omgivelser, som f. Eks. korrekt Haveanlæg og Hegn herom, Gaardsplads, rigtig Anbringelse af Længerne i Forhold til Vej og Verdenhjørner, og de paagældende Egenes rigtige Led og Hegn m. m. For de mindre Friluftsmuseer derimod, hvor der vises en enkelt Egn eller Bygds Kulturkarakter, vil den rette Landskabsindramning jo bedre kunne efterleves, om de økonomiske Forhold tillader det, og det vil her naturligvis være af stor Betydning, om de gamle, fra Undergang frelste Gaarde, maatte beholde deres oprindelige og fra Naturen givne Forhold. Sverige er jo netop paa dette Omraade et Foregangsland, og her skal blot, for at blive ved Skaane, peges paa Friluftsmuseet paa Fredriksdahl ved Helsingborg, der ved sin Anlægsplan har Betingelser for, og sikkert ogsaa Vilje til at skabe de rette Landskabsforhold om en udmærket, seværdig og skønsomt udvalgt Bygningssamling.

Maaske vil de smaa Hjembygdmuseer som f. Eks. Østarp, Tomelilla og Ola Måns-Gaarden i Bondrum i Albo Herred blive Fremtidens Form for Friluftsmuseer, og da disse Gaarde er blevet liggende paa deres gamle Plads, vil de, om det oprindelige Naturlandskab kan bibeholdes — som ved Østarp — vistnok være af stor Værdi for selve Studiet af Almuens Byggekultur, men en saadan Række af smaa Bygdemuseer vil selvfølgelig ikke gøre Studiet lettere, da man fra spredte Steder over en hel Landsdel maa samle de Oplysninger og det til Studiet fornødne Materiale, som de større Friluftsmuseer samler paa ét Sted, bortset fra den landskabelige Indramning.

Efter disse Betragtninger skal jeg derefter vende tilbage til Campbells Afhandling med særligt Henblik paa Afsnittet om Bygningskulturen. Den af Forf. klarlagte regionale Inddeling af Skaane, hvorved dette deles i 3 Hovedbygder: Slettebygden, Riseller Mellembygden, samt Skovbygden, med de derunder hørende snævrere etnografisk inddelte Omraader, og Bygningskulturen, der inddeles i det rene Bindingsværks-, det blandede- og de rene Trækonstruktioners Omraade, er meget interessant, og giver en Forstaelse af Forhold, som ikke tidligere har været ganske klarlagte, i hvert Fald for os herhjemme. Lignende Inddelinger er ikke foretaget af danske Landskaber, maaske kunde det gøres med Held, men det vil sikkert blive et saare vanskeligt men fortjenstfuldt Arbejde for den, som maatte paatage sig dette.

Med Hensyn til Bygningskulturen kan det dog sikkert allerede nu siges, at der næppe vil gøre sig saa store Forskelligheder gældende paa Sjælland som i Skaane, og naar man i sidstnævnte Provins finder saa stor en Forskel paa Sletteboens eller »Söderlänningens« og Skovboens Byggekultur og Boligforhold, saa vil vi paa Sjælland, trods Forskel i Folketradition og Folkekarakter mellem Kulsviere, Hedeboer, Skovboer og Stevnsbagger, ikke finde en saadan større Adskillelse i Bygetradition eller Bygningskultur som i Skaane. Maaske vil der kunne være en vis Forskel paa Bygningsmaterialet og Bindingsværkets Konstruktion, men dette er dog kun Detailler, der ikke er af saa afgørende en Betydning som f. Eks. Forskellen i Skaane mellem Slettebygdens lerklinede Bindingsværk og Skovbygdens tømmerbyggede Huse, samt de ejendommelige Blandingsformer i Risbygden.

I den orienterende Indledning til Afsnittet om Bygningerne omtaler Campbell straks denne Forskel i Bygningskulturen, og henviser til Skaaneloven, hvori den lerklinede Længe, Halm- og Rørtaget, samt Vaardtræet (sjæll. Kragetræ) omtales. I denne Sammenhæng, hvor det formentlig har været Hensigten at fremdrage de ældste Udsagn om Byggemaaden i Skaane, savnes den Hentydning, der findes i Lundekapitlets Gavebøger, hvor der i Weekes Udgave, Side 139, omtales et Testamente fra Tidsrummet omkring 1250, hvori Nicolaus 'feotoncus skænker en Del Guds i Stångby i Torna Herred til Domkapitlet. Heri siges i Oversættelse. » . . . Desuden hører Træhusene til Lundekirken og Halvdelen af de af Ris gjorte Huse«¹⁾. Dette Udsagn om skaansk Byggeskik er utvivlsomt ældre end det af Forf. benyttede Sted i Skaaneloven (Additamenta J), og fortæller om en Byggeskik, der i Skaane maaske er ældre end, eller i hvert Tilfælde samtidig med det lerklinede Bindingsværkshus, idet de nævnte Træhuse sikkert maa opfattes som Stolpehuse med Bulfjæle. Disse Bygninger, altsaa rene Træhuse, har ogsaa været kendt paa Sjælland, omend vi i Øjeblikket kun er i Stand til at fastslaa dette i et enkelt Tilfælde, nemlig ved Udstedelse af et Skøde paa en Gaard i Kalundborg den 26.(?) Januar 1462, hvor der gentagne Gange omtales en »Bulstue«²⁾, som sikkert ikke kan være andet end et Bindingsværkshus med Bulfjæle. Der er næppe Grund til at antage det her omtalte Bulhus for et særligt isoleret Tilfælde af en ellers ukendt Byggemaade, men vel

¹⁾ Den anden Halvdel af Husene tilhører formodentlig Bryden paa Stedet.

²⁾ Se: Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen, med Udtog af de hidtil utrykte, II Række ved William Christensen. — I Kommission hos G. E. C. Gad. 1928. — Side 461—62.

snarere en gammelkendt Byggemaade, der er i Færd med at forsvinde for at give Plads for det stedse mere og mere anvendte lerklinede og teglmurede Bindingsværk.

Campbell benytter kun det middelalderlige Udsagn om *Bindingsværket* i Skaane, men anfører ikke noget saadant Udsagn om det skaanske *Træhus* i dette Tidsrum. Jeg har derfor ved ovenstaaende Henvisning villet paapege, at saadanne Udsagn fra Middelalderen altsaa findes, og at Træhuse i dette Tidsrum har eksisteret i Omraader, som senere udelukkende erobres af det rene Bindingsværk. De ældre Antegnelser bruges imidlertid udelukkende til at fastslaa Byggemaadens Tilstedeværelse fra gammel Tid, og det er aabenbart, at Forf. ønsker strængt at holde sig til det af hans Kilder fastlagte Tidspunkt, uden at give nogen Skildring af Udviklingen i Tiden før 1700. Dette kan naturligvis ikke bebrejdes Forf., der i den orienterende Indledning til Bygningsafsnittet fastholder, at de regionale Synspunkter har været bestemmende for ham og hans Arbejde, medens det konstruktive og det udviklingshistoriske Synspunkt kun er anlagt, hvor det har været nødvendigt for Bestemmelsen eller Karakteristiken af Bygningsregionerne. Men dette føles dog alligevel som lidt af en Skuffelse, især da Forf. anfører, at der findes Arkivmateriale til Belysning af Udviklingen af Bygningskulturen. Det kan maa- ske ogsaa beklages, at Gaardtypernes Klarlæggelse er holdt helt uden for Afhandlingen, ligesaa, at selve Stueindretningen kun i enkelte Tilfælde antydes. En saadan Fremstilling vilde sikkert have vist, at der findes en ikke ubetydelig Forskel paa selve den skaanske og den sjællandske Bondestue, men en ret stor Lighed i Længeplaceringen. Endvidere vilde en Gennemgang af Beboelsesrummene og deres Anbringelse i Forhold til hinanden sikkert ogsaa have vist en betydelig Forskel paa sjællandsk og skaansk Byggeskik, idet den skaanske Rumsinddeling, fraset Forstuekøkkenet og Dagligstuen, ikke synes at være slet saa bestemt fastlagt og ensartet, som den vi kender fra vort nutidige Feltmateriale¹⁾. Det skal imidlertid erkendes, at de oven omtalte Undersøgelser havde betydet et stort Tillæg til Forf.s i Forvejen mægtige og anselige Arbejde, og der maa selvfølgelig ogsaa være Grænser for et saadant Arbejdes Omfang og Undersøgelser.

¹⁾ Bemærkelsesværdigt er det, at der i flere af de anførte Eksempler findes Inddelingen: Forstue med Køkken, Spis, Skorsten og Bagerovn, dernæst Stue, og ved dennes anden Side en Bagestue, — saafremt sidstnævnte da ikke skal tydes som Bagstue, hvad der ikke klart fremgaar af Eksemplerne i Afhandlingen. Denne Bagestue ligger altsaa i de nævnte Eksempler paa Stuens ene Side, paa det Sted, hvor vi her har haft Kammer (Øl og Spisekammer) eller paa Bornholm Krobhus.

I det følgende skal det forsøges at give en kort Oversigt over de Hovedspørgsmaal, som Afhandlingen beskæftiger sig med, og dertil knytte et Par Randbemærkninger. I den orienterende Indledning til Bygningsafsnittet paaviser Campbell, hvorledes Almuen traditionstro fastholdt sin Bygningskultur og kun ændrede den, naar de blev tvunget dertil ved Forandring i Adgangen til Anskaffelsen af Materialer, samt ved Statsmagtens Indgreb. Materialeangel giver f. Eks. Anledning til en vis Degeneration, idet Fyr ofte anvendes i Stedet for Eg, ja i det blandede Omraade synes der at have fundet en meget mærkelig og ejendommelig Udvikling Sted, idet Almuen fra meget gammel Tid her har haft en saakaldet »Bålestue«, enten med Vægge af Tømmerstokke eller af Planker og med Herd (Arne) i Stuen og Vindue i Taget, altsaa uden vandret Loft. Men da Skoven forsvinder, og Tømmerhandelen ikke synes at have været tilstrækkelig udviklet, overgaar man til Brugen af Bindingsværk med lerklinet Væg allerede forinden 17. Aarhundredes Slutning, og da Savkværnenes Produktion af Fyr fra Midten af 1730erne begynder at gøre sig gældende, vender man lidt efter lidt tilbage til »Bålestuer« af Fyr, der paa denne Maade igen dukker op i Egne, hvor de maaske ikke har været at finde i de foregaaende Aarhundreder. En Mængde andre interessante Forhold omtales ligeledes i Afhandlingen, og der meddeles stadigt Oversigter over Skovenes Evne til at afgive Bygningstømmer samt anden Adgang til Materialeanskaffelse i de forskellige Omraader, og hvorledes disse Forhold og Statsmagtens Indgreb faar Indflydelse paa Udviklingen af Byggeskikkene i Tidsrummet 1700—1750, enkelte Steder endog ned i Begyndelse af det 19. Aarhundrede. I det hele tager Afhandlingen stærkt Sigte paa Materiale og Konstruktion, og den derunder paaviste Anvendelse og Udbredelse af Fodtømmer er naturligvis ikke den mindst betydningsfulde Detaille, men det vil dog føre for vidt at komme ind paa en nærmere Betragtning af alle disse Ting.

Af stor Betydning for Byggeskikken var Indførelsen af Skorstenene, og det ses, at skorstensløse Huse har været almindelige paa Skaanesletten i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede, medens Huse uden Skorsten var Undtagelser i enkelte Ris- og Skovbygder. Campbell giver en sikkert rigtig Forklaring paa dette mærkelige Forhold, idet Herden (Arnen eller Ildstedet) i Slettens Bygninger laa i Forstuen, og Røgen trak gennem Forstuedøren direkte ud i det Frie og generede derfor ikke saa meget her, som den vilde have gjort i Skov- og delvis Risbygden, hvor Herden laa i Stuen, og denne vilde blive fuld af Røg, saafremt der ingen

Skorsten var over Herden. Der antydes altsaa her en væsentlig Forskel i Ildstedets Anbringelse, som naturligvis igen er af Betydning for Rumsinddelingen. Den af Linné givne Skildring af »Ravlundarøgstuen« med skorstensløst Ildsted i Forstuen, og Kakkellovn muret af Tegl i selve Stuen, om hvilken Campbell meddeler, at den er sædvanlig indenfor Vangeskovenes Omraade i Albo Herred, genfinder vi hos os paa Bornholm, dog ikke i bevarede Bygninger, men i Bygningssyn fra Tiden 1670—1730erne. Derimod finder vi ikke noget Sidestykke i vore Arkivalier til den anden Røgstuetype, som Linné omtaler i Frosta Herred, en veritabel Røgovnsstue med horizontalt Loft, og som man vel med nogen Ret kan beklage, at Campbell ikke har forsøgt at klarlægge med Hensyn til Udbredelse og Konstruktion; men maaske har dette ikke kunnet lade sig gøre ved Hjælp af det benyttede Kildemateriale, hvad man da ogsaa faar en Antydning af, idet Forf. meddeler, at den har forekommet i ringe Udstrækning i Blandingsomraadet, hvor den især synes at have hørt hjemme. Campbell klarlægger iøvrigt baade Tidspunktet for Skorstenens Indførelse i Skaane, og den Maade, hvorpaa dette sker, og det fremgaar, at Skorstenen synes at være taget i Anvendelse paa Skaanesletten omtrent paa samme Tidspunkt som i flere af Østsjællands Egne, nemlig i første Halvdel af det 18. Aarhundrede.

Af andre Statsmagtindgreb, som Afhandlingen omtaler, og som især har givet sig mærkelige Udslag i Bygningskulturens Udvikling, skal endnu nævnes nogle, nemlig Indførelsen af »Brydeovne« og Brydestuer (til Hørens Tilberedelse), samt Kampestens- og Murstenslænger. Campbell paaviser, at Brydestuerne er en Nyhed for Skaane i den første Halvdel af det 18. Aarhundrede, og Brydestuen har derfor ikke — som tidligere saa ofte antaget — urgammel Hævd i denne Landsdel. Endvidere har Indførelsen af Kampestens- og Murstenslænger jo ogsaa sin store Interesse, da vi jo ogsaa kender disse fra hjemlig dansk Grund, hvor disse sidste synes at være dukket frem i omtrent samme Tidsrum som i Skaane, nemlig i den sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede, i de sønderjydske Egne dog noget før. Af Campbells Afhandling fremgaar det, at der i Skaane har været givet særlig Skattefrihed for at stimulere Lysten til Opførelse af saadanne Længer, og derved tilvejebringe Beskyttelse mod en altfor ødelæggende Hærgning af Skovene, men det ses ogsaa, at saa længe Bønderne overhovedet kunde forskaffe sig det nødvendige Træmateriale, fastholdt de deres gamle Byggetraditioner, altsaa Bindingsværket og Træhusene. Hvad Tømmerbristen i Tiden

omkring og efter 1750 medførte, ser man f. Eks. af det meget betegnende Tilfælde, der nævnes for Lyby By (Side 252), hvor 33 af Byens Længer i 1812 var opført saaledes, at Gaardsiderne bestod af Bulundervægge og lerklinede Overvægge, medens Længernes Ydersider var af Graasten. Ogsaa paa Rumsinddelingen synes Statsmagtens Indgreb og Forordninger at have haft en vis Indflydelse, som f. Eks. ved Bryghusets og Køllens Flytning udenfor Gaardens Længer, Tørvehusets Henlægning fra Beboelseslængen til en Udhuslænge, og endelig Indførelse af »Hemmelighedshus«, undertiden i samme Fag som Svinehuset.

Om alle disse og mange andre Spørgsmaal faar man ved Campbells Afhandling en vejledende og klar Redegørelse, der gennem de 3 Hovedomraader, hvori Bygningskulturen regionalt er inddelt og behandlet, belyses med Eksempler, uddragne af Bygningssyn og Skattelægningsakter m. m. Ved den opmærksomme Gennemlæsning af disse Hovedafsnit, vil det vistnok for den danske Læser føles besværligt dels at stedfæste de mange nævnte Byer og Sogne, dels at gøre sig de Grænselinier klart, som Forf. undertiden paapeger. Dette skyldes hovedsagelig Mangelen af et topografisk Oversigtskort, hvorpaa det havde været ønskeligt at den regionale Inddelings 15 Omraader var indtegnet, og selv om denne Inddeling er vist paa Afhandlingens Kort IV, nødes man dog under Studiet af Afhandlingen jævnlgt til at raadføre sig med et topografisk Korts Sogne- og Herredinddeling, for at følge med. Det skal indrømmes, at et saadant Kort nok havde været et kostbart Tillæg til den i Forvejen store Bekostning, som det maa have været at fremstille dette statelige og smukke Værk, hvortil det ikke ses, at Forf. har modtaget nogen økonomisk Støtte, men et Kort af denne Art havde sikkert tilført Værket en Værdi af stor Betydning.

Hvad der dog især vil volde danske Læsere en stor Besværlighed er dette, at Campbell allerede i den orienterende Indledning til Bygningsafsnittet (Side 214) nævner baade »skottvæggar«, samt »furubålar« eller »skott«, uden at Læsere er holder nogen klar Forestilling om, hvad der menes med disse rent bygningskonstruktive Udtryk, som der stedse arbejdes med, og dertil føjes »bålestuva« (Side 215), der omtales som en Herdstue af »sydgøtisk Type«, stadig uden Førklaring om disse Ords Betydning og Mening. For dem af os danske, som er nogenlunde bevandret i S. Erixons med fleres Undersøgelser og Definitioner af disse Begreber, spiller dette selvsagt ikke saa stor en Rolle som for den Læser, der ganske uforberedt møder disse Udtryk i Campbells Afhandling og først Side 226 faar en Antydning af, at der til

»båle« kræves Tømmerskov, medens med skott maa forstaas det, vi paa dansk Grund benævner Bulhus, altsaa et Stolpehus med Bulfjæle. Længere henne i Afhandlingen, paa Side 240, faar man at vide, at skottbræder kaldes »ladubåle«, og paa Side 242 ses det, at »ladubåle« paa Kristianstadssletten er 2 Tommer tykke Fyrreplanker. Paa Side 253 oplyses det, at »bökehängskott« er hængende Planker, fastnaglet foroven i Lejden (det øverste Tømmerstykke i Bindingsværket) og forneden i »listen« (dansk Sidebaand) eller Løsholtet. Yderligere omtales »Fjölskott« (altsaa Fjæleskott) Side 261 og 62, og endelig Side 265 faar man fuld Klarhed over, at der med »hele bålar« forstaas Tømmeret i den sædvanligt kendte svenske Tømmervæg omkring Stuerummet, hvori Stokkene er knuthugne, medens der med »halve bålar« forstaas gennemskaarne Tømmerstokke paa omkring 3 Tommers Tykkelse, som anvendes i Skiftesværk i Herberghusene (altsaa egentlig Stolpehus med svær Plankevæg), og »ladubåle« er 2 Tommers Planker anvendt i Skiftesværk, de benævnes undertiden »hängskott« og anvendes i Udhusene. Hvis Forfatteren i en Fodnote eller lign. klart havde defineret, hvad der skulde forstaas ved de forskellige Udtryk, blot første Gang de nævnes i Afhandlingen, vilde sikkert mange danske Læsere have været ham taknemmelige herfor. En Trykfejl af ret ondartet Karakter skal her blot rettes, idet der Side 247 omtales, at en Beboelseslænge i Vystorp, Forslev Sogn i Bjære Herred, ved Nybygning fik $8\frac{1}{2}$ Alen høje Stolper, hvor 8-Tallet vel nok skal erstattes med et Tretal.

Til Slut kun en kort Sammenligning mellem skaansk og sjællandsk Bindingsværk. Der findes adskillige Lighedspunkter som f. Eks. Stolper paa Sten, samt de paa flere Steder i sjællandske Gaarde anvendte *Syldstykker mellem Stolperne*, som genfindes i Skaane (Virke By, Side 222), endvidere Anvendelse af det skaanske Listetræ, det samme som vort danske Sidebaand, der sædvanligt brugtes i Hedeboegnene og i Nordsjælland, og som strækker sig over flere Fag, fremdeles Raftetaget (det svenske Raveltag), som endnu i vor Tid har været at finde baade paa Sjælland, paa Bornholm og enkelte Steder i Østjylland, og endelig de mængstedes i Afhandlingen omtalte risflettede Gavle, som tidligere har været meget anvendt, men som vi nu kun faa Steder finder i vore gamle sjællandske Bondebygninger. Der findes imidlertid ogsaa Forskelligheder, og som en saadan maa nævnes Anvendelsen af de saakaldte Stivere, som ikke er sjældne i det skaanske Bindingsværk, men aldeles ikke forekommer i Bondebygningerne paa Sjælland. De findes derimod paa Bornholm og især Fyn og Østjylland, hvor de har de mest forskellige Benæv-

nelser (Dokker m. fl.). Saavel ved Mangelen af disse Stivere som ved den Udsmykning af Bjælkehoveder, der ofte findes i Skaane, men ganske savnes paa Sjælland, ses det, at der er en Væsensforskel paa det skaanske og det sjællandske Bindingsværk, der desuden fremtræder ret tydeligt, da det jo mange Steder i Skaane er Skik og Brug at tjære eller farve Stolperne, medens dette ikke er gammel sjællandsk Skik og kun undtagelsesvis er anvendt faa Steder i nyere Tid. I selve de proportionale Forhold i Bindingsværkets Opbygning findes derimod sikkert intet, der kan karakterisere nogen Forskel paa skaansk og sjællandsk Bindingsværk. Mange andre Ting kunde maaske omtales, men det faar være tilstrækkeligt med ovennævnte.

Campbells vægtige og interessante Afhandling, bag hvilken der ligger et overordentligt stort og beundringsværdigt Arbejde og et meget intimt Kendskab til de forskelligste Kulturforeteelser i Skaane, vil for Fremtidens etnologiske Forskning ikke alene være en særlig værdifuld og rig Kundskabskilde, men den vil sikkert ogsaa virke baade ansporende og forbilledligt for fremtidige saavel kulturhistoriske som etnologiske Undersøgelser, og desuden er den et værdigt Eksempel til Efterfølgelse for den rent kulturgeografiske Forskning, som hidtil har ført en altfor kummerlig og upaaagtet Tilværelse.

H. Zangenberg.

OVERSIGT OVER TOPOGRAFISK LITTERATUR 1928.

Det vil være falsk beskedenhed at nægte, at denne oversigt har vakt interesse landet over, både hos dem, der er interesseret i de bøgers og artiklers indhold, der omtales, og hos boghandlerne, der herigennem har fået et hjælpemiddel til at tilfredsstille kundernes efterspørgsel i denne bestemte retning.

Redaktionelt har oversigterne endnu deres mangler, men efterhånden vindes der vel nok sikrere fodfæste. Det vil ses, at den følgende oversigt i højere grad end den foregående er kritiserende, hvilket har været ønsket fra *alle* sider. Den er ogsaa fuldstændigere end forrige års; men her må redaktionen i høj grad håbe på læsernes hjælp. Der udkommer landet over en række bøger på private forlag, som det er så godt som umuligt at opspore og erhverve, og selv om de er blevet indleveret til det kgl.